

Əhmədova Səidə Məhiyəddin qızı
N.H.Cəbiyev adına tam orta məktəb (Yardımlı r-nu)
seide-86@mail.ru

İNGİLİS DİLİNDƏ MÖVCUD OLAN HAZIR BİRLƏŞMƏLƏRİN TƏSNİFATI

Açar sözlər: frazeologiya, birləşmə, idiom, məsəllər, təsnifat

Key words: phraseology, combinations, idiom, sayings, classification

Ключевые слова: фразеология, сочетания, идиома, поговорки, классификация

Dildə çoxlu sayda söz və ifadələr mövcuddur. Bütün dillərdə olduğu kimi ingilis dilinin də özünə məxsus sabit və sərbəst söz birləşmələri, idiomlar, atalar sözləri və məsəlləri mövcuddur. Dildəki sabit birləşmələr dilin əsas frazeoloji birləşməsini təşkil edir. İngilis dilində frazeoloji birləşmələrin bəzilərinə komponent əksikliyi olarkən, bəzilərinə hissələrin sabitliyi görünür. Bu ifadənin mənalərini bəzən bir başa anlamaq çətin olur. Ona görə də dilçilikdə bu ifadələrə aydınlıq gətirmək zəruri və aktual məsələlərdəndir. Hazır ifadələr müəyyən şərait və mətn daxilində anlaşılır və ya hazır şəkildə öyrənilir. Buna aid bəzi birləşmələrə nəzər salaq.

A dark horse-qara at (haqqında heç nə bilinməyən insan)

A white elephant-ağ fil (pul israfı)

Green-eyed monster-yaşıl gözlü şeytan (qısqanc mənasında Otello əsərindən götürülüb)

To let the cat out of the bag-bişişi çantadan çıxarmaq (sirrini açılması)

To bark up the wrong tree-səhv ağaca hürmək (yalnış yerdə axtarmaq)

Xarici dil öyrənənlər, xüsusən, az yaşlılar bu ifadələrə xüsusi diqqət yetirməlidir, çünki bu birləşmələri düzgün yerində işlətməmək müəyyən anlaşılmazlıqlara səbəb ola bilər. Məsələn balaca Cim və anası arasında gedən kiçik dialoq buna misal olaraq göstərilə bilər.

Jim: Mum, Tom is dead. (Ana, Tom ölüdür)

Mum: Nonsense, child. He phoned me 5 minutes ago. (Cəfəngiyyatdır, övladım. O, 5 dəqiqə əvvəl zəng etmişdir.)

Jim: But I heard Mrs. Brown said her neighbours cut him dead. (Amma mən eşitdim xanım Braun dedi ki, qonşular onu ölü kəsib).

Sonuncu cümləni olduğu kimi tərcümə etsək, Tomun öldüyü anlaşılır. Lakin *cut her dead* ifadəsi onu *görmədən gəlmək* mənasında işlənir.

İngilis dilində mövcud olan hazır birləşmələrin bir qismi də idiomlardır ki, nitqdə onların da rolu böyükdür və ingilis dilinin leksikasının çox hissəsini təşkil edir. İngilis idiomları kitabının müəllifi Kollins bildirir ki, bu gün standart danışq dili və yazılı dildə çox sayda idiomlar yaranır və dilin əsasını təşkil edir. İdiomlar adətən bütöv bir fikri əhatə edir. Məsələn, *to drop a brick(kərpici yerə salmaq)-gözlənilməz söz demək*[1]. Bu cür ifadələrin olması əslində dilin zənginliyini göstərir və nitqini ifadəli və dolğun etmək istəyənlər belə ifadələrin öyrənməsinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Hətta ingilis dili biliyinin standart səviyyəsini ölçən IELTS və TOEFL kimi imtahanlarda da idiom və frazeoloji birləşmələri düzgün yerində işlədənlər daha yüksək bal ilə qiymətləndirilir. Lakin bütün bunlara baxmayaraq nitqdə idiomlara çox yer verdikcə danışanın çıxışı öz orijinallığını itirə bilər və nəzərə alsaq ki, idiomlar dildə olan hazır elementlərdir, o zaman danışan təkrarçılığa yol vermiş olar. İdiomlar bəzən frazeoloji birləşmələrlə eyniləşdirilə bilər, lakin idiom frazeoloji birləşmələrin tərkibinə daxil olan hazır ifadələrdir. İdiomlar bəzən ifadələr toplusu, frazalar(ifadələr), sabit söz qrupları, birləşmələr və s.kimi də adlandırılır. Dilə daxil olan digər birləşmələr sərbəst söz birləşmələridir. Onların hissələri heterogen olaraq çoxalır, artır və dəyişə bilər. Əslində dildə olan sərbəst söz birləşmələri tam mənası ilə sərbəst də sayılmaz. Belə ki, o öz birləşdiyi sözlə belə həmin an müəyyən qaydalara tabe olmalı olur. Məsələn, *qara gözlü qız* deyərkən, *qara gözlü stol* ifadəsi yalnış olardı. Burada məna ilə yanaşı qrammatik əlaqə də düzgün işlədilməlidir. Bəzən sərbəst söz birləşmələri və frazeoloji birləşmələr arasında da sərhədi müəyyən etmək çətin olur. Sərbəst söz birləşmələrinin üzvləri leksik və sintaktik cəhətdən müəyyən sərbəstliyə nail olarkən, frazeoloji birləşmələrə bu azadlığı şamil etmək olmaz. Ümumiyyətlə söz qrupları və frazeoloji birləşmələr arasında fərqlər mövcuddur. Əsasən frazeoloji birləşmənin ayrılı bilməyən hissəsi həmin ifadənin aparıcı mənasını daşıyır. Lakin məna düzgün anlaşılmalıdır. Məsələn, *stew in one's own juice (öz axmaqlığından əziyyət çəkmək)*. Qeyd olunduğu kimi belə ifadələr anlaşılıla bilən mətn daxilində və düzgün şəraitdə işlədilməlidir. Belə ifadələr əsərlərdə daha çox mətn daxili vəziyyətə uyğun işlədilir.

Frazeoloji birləşmələr özü isə semantik, struktur cəhətdən fərqli olar bilər. Akademik V.V.Vinoqrodovun semantik təsnifatına əsasən frazeoloji birləşmələr aşağıdakılardır:

1.Frazeoloji birləşmələr hissələrindən biri mənə dəyişikliyi edə bilər və ilk baxışda gizli mənanı anlamaq lazımdır. A.Smith onları idiom kimi qələmə verir.

red tape-qırmızı maqnitafon-(bürokratizm mənasında)

2.Frazeoloji birləşmələr öz mənasını və hissələrini qoruyur və ifadənin mənası hissələrdən anlaşılır.

To show one's teeth-dişini göstərmək(qeyri səmimi olmaq mənasında)

3.Frazeoloji birləşmələr isə nəinki mənasını hissələrdən alır, hətta hissələrdən biri bir başa öz mənasında işləyə bilər.

To attain success- uğur qazanmaq.

Frazeoloji birləşmələrin digər bölgüsü A.İ. Smirnitski tərəfindən quruluşa görə irəli sürülən struktur təsnifatıdır. Onun fikrincə sözlərin ekvivalenti kimi götürülən *yüksək idiomatik* ifadələr aşağıdakı qrupa bölünür.

1.Ənənəvi ifadələr(nice distinction-gözəl fərqlilik)

2.Frazeoloji birləşmələr (to fall in love-eşqə düşmək)

3.idiomlar (to wash one's dirty linen in public-ictimai yerdə bir kəsin kirli çamaşırlarını yumaq-(sirr açmaq mənasında)

A.İ.Smirnitski ikinci qrupa aid edilən frazeoloji birləşmələrin özünü iki qrupa ayırmışdır.

a) Düzəltmə sözlərlə müqayisə edilən bir zirvəli ifadələr- to bring up(tərbiyə etmək)

b) Mürəkkəb sözlərlə müqayisə edilən iki zirvəli ifadələr- take place(baş vermək)[2].

İngilis dilində mövcud olan hazır birləşmələrlə bağlı digər təsnifat A.V.Kuninə xasdır.

Onun fikrinə əsasən frazeoloji birləşmələr mənalərini qismən və ya tamamilən köçürmüş sabit söz birləşmələridir.A.Kuninin struktural-semantik təsnifatı isə aşağıdakı bölgüyə əsaslanırdı:

a) leksik- a skeleton in the cupboard-dolabda sklet(ailə sirri mənasında)

b)qrammatik-to be in deep water-dərin suda olmaq(çətin vəziyyətdə olmaq mənasında)

c) vəziyyət- a square peg in a round hole-yumru dəlikdə dördkünc yiv(bolt)-(qabiliyyətinə uyğun yerdə olmamaq)

d) qarışıq variantlar[3].

Dildə mövcud olan sabit fikir və ifadələrdən bir qismi də atalar sözləri və məsəllərdir. Atalar sözləri hər kəs tərəfindən anlaşılan ümumi gerçəklikləri ifadə edir və eyni zamanda şəraitə uyğun olaraq, ruh yüksəkliyi yaratmaq, əxlaqi və nəsihətamiz məsləhətlər vermək, xəbərdarlıq etmək və tənqid etmək kimi fərqli funksiyaları yerinə yetirir.

Məsələn:"Silence is something an answer" Susmaq özü də bir cavabdır [4]. Verilən nümunədən də aydın olduğu kimi, cümlədən ibarətəmiz nəticə çıxarmaq olur və atalar sözlərində metaforiyyaya daha geniş yer verilir.

Məsəllər və ya digər adı deyimlər (sayings) olan hazır ifadə növləri də atalar sözləri kimi anlaşılır, lakin onların arxasında kiçik nəsihətamiz hekayələr dayanır.

Məsələn:"Little drops make the mighty ocean".-Kiçik damcılar qüdrətli okeanı yaradır.(Dama-dama göl olar mənasında)

Nəticədə verilən misallardan da aydın olur ki, bu ifadələrin bəziləri dilimizə bir başa tərcümə olunursa, bəziləri də ifadələrin qarşılığını dəqiq yerinə yetirə bilmir. Bu zaman həmin ifadələr tərcümə olunan dilin tərkibindəki uyğun ifadələrlə əvəz edilməlidir. Belə birləşmələrdə bəzən həmin dilə xas olan adət və ənənələr, milli düşüncələr, xalqa xas ifadələr də öz əksini tapır. Beləliklə də, bu ifadələrin mətndaxili və daha geniş izahata ehtiyacı olur.

Ədəbiyyat:

1. Cowie, Anthony P/Mackin, Ronald/Mc Caig, IR. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English,2005
2. www.studopedia.su
3. Кунин А.В.Англиская фразеология "Высшая школа",1970,с 343
4. W.G.Smith.The Oxford Dictionary of English Proverbs

The classification of the ready-made combinations in the English language

Summary

There are different fixed word combinations in the English language. They are phraseological units, idioms, proverbs, sayings that transfer or hide their meanings. Sometimes listeners or readers don't understand them directly, so contextual relations and meanings help them to understand. These word groups are classified for their lexic-semantic, and grammatic functions by V.Vinogradov, A. Koonin, A.Smirnitsky. These idioms and phrases make a speaker's speech rich but they shouldn't be used often because the text can lose its originality. Sometimes idioms are mixed with phraseology. But we should know that idioms are also parts of phraseological units.

Классификация устойчивых словосочетаний в английском языке

Резюме

В английском языке есть различные устойчивые словосочетания. Это фразеологические единицы, идиомы, пословицы, поговорки, которые передают или скрывают их значения. Чтоб определить их точное значение важен контекст, в котором они использованы. Контекст определяет их смысловую нагрузку. Они обогащают и разнообразят речь, но их обилие в тексте также усложняет восприятие текста.

Устойчивые словосочетания занимают важное место среди фразеологизмов. Они были изучены В.В.Виноградовым, А. Куниным, А.Смирнитским др. учеными.

Рецензент: преп. Э.С.Умудова